

Nämndemännens representation

En studie av nämndemannasystemets dimensioner av
representation

Linus Wiberg

Abstract

One of the core purposes of the Swedish “nämndemannasystem” is to act as representatives of the public in the court systems. The representation aspect of the “nämndemannasystem” has though been declared non-existent or too weak by previous research and the general debate in society, on the ground of its pictorial composition. However, the concept of representation is not that simple as depicted by this reasoning, several other forms of representation exist other than this one.

This thesis aims to reveal what other forms of representation “nämndemannasystemet” has as a goal in governmental committee reports and government propositions between the years 2002-2014. As a help to categorize the different aspects of representation and dimensions of representation the study uses Hannah Pitkin’s theoretical framework of the most commonly used perspectives of representation in the book *The Concept of Representation*.

This thesis finds that multiple forms of representation can be seen as goals for the representation of the “nämndemannasystem” in different aspects of representation. Which different forms of representation that can be seen as a goal also changes with time. The representation out of the pictorial composition however cannot be seen as the main goal of representation in the Swedish “nämndemannasystem”.

Nyckelord: Representation, nämndemannasystemet, Hannah Pitkin, Begreppsanalys, lekmän

Antal ord: 9838

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Frågeställningar	2
1.2	Tidigare forskning	2
1.3	Hur bidrar denna studie till den tidigare forskningen?	3
2	Teori	5
2.1	The Concept of Representation	5
2.2	Representationsperspektiv	5
2.2.1	Auktorisering	6
2.2.2	Ansvarsutkrävning	7
2.2.3	Deskriptiv	7
2.2.4	Substantiell (oanknutet intresse)	8
3	Metod	10
3.1	Avgränsningar	10
3.2	Material	11
3.3	Tillvägagångssätt	11
4	Analys	13
4.1	SOU 2002:61	13
4.1.1	Slutsats	15
4.2	Prop. 2005/06:180	17
4.2.1	Slutsats	19
4.3	SOU 2013:49	19
4.3.1	Slutsats	22
4.4	Prop. 2013/14:169	22
4.4.1	Slutsats	24
5	Avslutande diskussion	26
6	Referenser	28

1 Inledning

Trots att ett av nämndemannasystemets kärnsyften är att det ska fungera som en funktion för en representation av det svenska folket i domstolarna så har det länge ansetts tveksamt om det uppfyller denna funktion. En av de framstående nutida kritikerna är juridikprofessorn Christian Diesen som menar att nämndemännen inte kan representera det så kallade allmänna rättsmedvetandet då nämndemännen inte är representativa för befolkningen i stort och är för få i varje enskilt rättsfall (Diesen, 1996, s. 241-256). Detta är den utgångspunkt som många har i representationsbegreppet när de pratar om nämndemannasystemet och dömer därmed det som orepresentativt. Även denna kritik sker i den allmänna debatten gällande nämndemannasystemet (se exempelvis Ingerö, 2011). De senaste 20 åren har två statliga utredningar och två propositioner kring nämndemannasystemets rekrytering släppts. Utredningarna och propositionerna menar att frågan som behöver lösas för att stärka nämndemannasystemets status är det rekryteringsproblem som finns inom nämndemannasystemet. Nämndemännen består idag av en överrepresentation av den äldre generationen och kan inte anses återspegla samhällets sammansättning. Rekryteringen av nämndemän behöver vägas mer på aspekter som ålder, kön och etnisk bakgrund för att så långt som möjligt återspegla förhållandena i samhället (*SOU 2002:61, Prop. 2005/06:180*).

I denna studie syftar jag att undersöka vad man velat göra i rekryteringsfrågan för att reda ut vilken typ av representation dessa förslag betyder att nämndemännen skulle efterlikna under de senaste 20 åren. Strävar reformerna efter en tydlig form av representation? Eller skulle det kunna ses som en blandning av olika representationsformer. Mycket tidigare forskning om nämndemannasystemets representationsförmåga och den kritiska debatten mot nämndemannasystemet har endast sett på representationsbegreppet utifrån dess avbildande av befolkningen, och därmed dömt systemet som orepresentativt utifrån tidigare nämnda resonemang. Denna forskning har kommit att inspirera dessa utredningar. Jag ämnar därmed att undersöka dessa utredningar för att se ifall de strävar efter den deskriptiva representationen eller om det kan vara någon annan form av representation de strävar efter. Är det en tydlig form av representation de strävar efter eller kan det vara en blandning av olika former av representation?

I utredningen som släpptes 2013 så ansågs det exempelvis lämpligt att minska antalet nämndemän i varje rättsfall från tre till två (*SOU 2013:49, s. 19*). Vilket enligt Diesens tidigare resonemang och utifrån den deskriptiva representationen skulle försvaga nämndemännens representation ännu mer. Det är alltså inte helt säkert att dessa förslag till att stärka representationen faktiskt är ämnade att stärka avbildningen av befolkningen.

Det avsedda representerade värdet i materialet uttrycks i stället som ”de allmänna värderingarna”, i stället för befolkningen (SOU 2002:61, s. 52, Prop. 2005/06:180, s. 20-21). En av utredningarna uttrycker även att de inte har någon tilltro till att den avbildande synen på representation är möjlig att uppnå i nämndemannasystemet och förespråkar att användandet av nämndemän ska minska och i vissa domstolar och rättsfall inte användas alls (SOU 2013:49, s. 19-20, 130).

Vilket leder till frågan om det faktiskt är den avbildande synen på representation som eftersträvas i reformerna för nämndemannasystemet.

1.1 Frågeställningar

De frågeställningar som ämnas att besvaras i denna uppsats lyder:

- Vilken syn på representation tyder de föreslagna reformerna av nämndemannasystemet på?
- Finns det ett dominerande perspektiv på representation eller märks flera av?

1.2 Tidigare forskning

Det finns mycket redan utförd forskning som på olika sätt undersöker det svenska nämndemannasystemet. Just nämndemannasystemet är det väldigt populärt att forska om på de juridiska institutionerna, vilket har lett till att majoriteten av den existerande forskningen har en juridisk utgångspunkt. Även forskning gällande nämndemannasystemet kopplat till begreppet representation finns det en del forskning om. Dock är även denna forskning dominerad av det juridiska perspektivet som tenderar att ha en begränsad definition av representation. Ett exempel på en av de juridiskt lagda professorerna som har forskat mycket om nämndemannasystemet och har använt sig av begreppet representation i denna forskning är professorn Christian Diesen. I boken *Lekmän som domare* hävdar Diesen att nämndemannasystemet inte kan anses vara representativt av det svenska folket då det inte kan anses vara avbildande av det svenska folket i stort samt att nämndemännen är för få i varje rättsfall (Diesen, 1996, s. 241-256). Diesen använder sig här av en begränsad definition av begreppet representation, då han lägger stor vikt på hur uppsättningen av nämndemännen ser ut och lägger en mindre vikt på eller missar aspekter som legitimering, selektering, agerande som representant samt relationen mellan representanten och den representerade. Diesen utgår här ifrån endast en form av representation, medan det i verkligheten finns flera olika typer av representation som inkluderar olika förväntningar på hur en representant ska selekteras, agera osv., samt lägger en ojämn vikt på de olika aspekterna i representationsakten. Likt Diesens argumentering är det vanligt att i forskning diskutera lekmanndomare som ett uttryck för representativ demokrati

endast utifrån aspekten att de ska vara representativa gentemot befolkningen i stort (se t.ex. Diesen 1996; Anwar; Bayer & Hjalmarsson 2019; Elster 2013). Att nämndemannasystemet ska ha en representation som utgår ifrån att nämndemännen ska likna befolkningen i stort är ett bra ideal samt verktyg för en god representativitet. Men det är inte den enda formen av representation och kan anses vara svåråtkomlig. Att döma nämndemannasystemet som ett orepresentativt system endast utifrån denna aspekt eller att lägga en ojämn vikt på de olika delarna av ett representationsagerande kan alltså anses vara missvisande.

Diesens resonemang som förklarar nämndemannasystemet som orepresentativt kan anses ha varit vägledande för mycket vidare forskningen om nämndemannasystemets representation. Diesens forskning har tagit plats i flera andra studier som blivit inspirerade i hans resonemang. Av dessa studier är flera examensarbeten på de juridiska institutionerna som även de har utgått från Diesens smala definition av representationsbegreppet och dömt nämndemannasystemet som orepresentativt (se exempelvis, Andersson, 2008).

Även det anglosaxiska jurysystemet finns mycket forskning om kopplat till hur juryn borde agera som representant, hur representationen ska uppnås eller hur långt den deskriptiva representationen ska sträcka sig (se exempelvis Abrahamson, 2015, Devlin, 1956). Denna forskning kan dock inte anses vara applicerbar på det svenska nämndemannasystemet då det anglosaxiska jurysystemet är ett annat fall som inte är uppbyggt på samma sätt som nämndemannasystemet.

Denna studie kommer att bidra med att undersöka nämndemannasystemet utifrån fler former av representation än den deskriptiva representationsformen. Många tidigare studier har dömt nämndemannasystemet som orepresentativt endast utifrån att ha jämfört det med den deskriptiva formen. Studien kommer att undersöka de utredningar och propositioner som har gjort förslag till reformer utifrån denna kritik för att se vilken eller vilka former av representation som faktiskt eftersträvas. Det finns fler former av representation än den deskriptiva och denna studie kommer att se ifall den deskriptiva formen ens är det klara målet av hur nämndemannasystemets representation ska se ut.

1.3 Hur bidrar denna studie till den tidigare forskningen?

Den tidigare utförda forskningen samt debatten har alltså dömt nämndemannasystemet som orepresentativt utifrån att sammansättningen av nämndemännen inte avspeglar befolkningens sammansättning. Denna tidigare forskning och debatten har alltså endast utgått från den deskriptiva representationen, lagt en överväldigande vikt på selekteringen av nämndemän och missat den representativa förmågan i nämndemannasystemet som kan medföras genom andra former av representation. Representation är ett förvånansvärt mångtydigt begrepp som kan ses ur flera olika perspektiv. Den deskriptiva

representationen är inte den enda formen av representation som finns eller tillämpas. Inte heller är selekteringen av representanter den enda viktiga aspekten av ett representationsagerande.

Denna studie är en begreppsanalys som tolkar vilka olika former av representation och vilka aspekter av ett representationsagerande som tillämpas i fyra föreslagna reformer av nämndemannasystemet. Detta utförs med hjälp av ett urval av Hannah Pitkins teoretiska kategorisering av de vanligaste tolkningarna av ett representationsagerande. Studien medför en breddad definition av begreppet representation i förhållande till den tidigare forskningen och ställer sig frågan om det finns en tydlig form av representation i nämndemannasystemet eller om det kan ses som en blandning av de olika tolkningarna av en representationsakt. Är det verkligen den deskriptiva representationen som eftersträvas i materialet eller kan det ens ses som en representationsakt?

Problembilden i denna studie kan ses som vilken form av representation som faktiskt eftersträvas i reformerna för nämndemannasystemet. Representation är ett väldigt mångtydigt och omstritt begrepp och den tidigare forskningen samt debatten har dömt nämndemannasystemet som orepresentativt med en alldeles för smal definition, som sedan har lett till dessa föreslagna reformer. I denna studie vill jag klargöra vilken eller vilka former av representation som förespråkas i de föreslagna reformerna för att ge en rättvis bild om det kan anses vara en representation eller inte.

2 Teori

2.1 The Concept of Representation

Den teoretiska bakgrund som kommer att användas i denna studie för att göra en kategorisering av vad för olika typer av representation som finns kommer bestå av den indelning som Hannah Pitkin utfört i boken *The Concept of Representation*. Denna kategorisering kommer att appliceras på materialet (SOU 2002:61, SOU 2013:49, Prop. 2005/06:180, Prop. 2014:169) för att tyda på vilken eller vilka former av representation de uttrycker att nämndemannasystemet borde ha som mål i sina reformer.

Pitkin har i *The Concept of Representation* identifierat de vanligaste tolkningarna av hur en representationsakt kan se ut. Vilka lägger sin vikt på hur procedurer skiljer sig åt i hur representanten selekteras, auktoriseras samt hur deras uppdrag som representant går till (Pitkin, 1967, s. 57).

Den deskriptiva tolkningen av representation har även fått hjälp av Anne Phillips mer utbyggda resonemang om denna tolkning av representation i boken *Närvarons politik - den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*.

2.2 Representationsperspektiv

De grundläggande kraven på en representationsakt som Pitkin identifierar är att något måste göras närvarande utav den representerade genom representanten, den representerade måste vara frånvarande (men kan ses som att vara närvarande genom representanten). Det måste även finnas en publik som representationsakten förs inför och det måste finnas någon sorts autonomi för representanten, samt en hyfsat jämbördig ställning mellan representanten och den representerade (Pitkin, 1967, s. 9,105,125,140,153).

Pitkin har identifierat sex olika former av en representationsakt utifrån de vanligaste tolkningarna av hur en representationsakt kan gå till. I denna studie har

ett urval på dessa representationsformer valts och endast fyra av dessa representationsformer kommer att tillämpas i studien.¹

Förutom de olika tolkningarna av representationsbegreppet har Pitkin även identifierat de olika aspekterna vilka dessa representationsperspektiv bygger på. Dessa är hur representanten legitimeras, selekteras, hur representanten förväntas agera samt hur relationen mellan representanten och den representerade ser ut (Pitkin, 1967).

2.2.1 Auktorisering

Den centrala aspekten av den auktoriserande synen på en representationsakt är att representanten är någon som har blivit auktoriserad att utföra representationsakten. Personen måste på ett korrekt sätt ha fått godkännandet att utföra denna uppgift medan den representerade har blivit ansvarig för konsekvenserna som representantens agerande medför såsom att hen hade gjort det själv. Fördelarna i denna form av representation lutar alltså åt representanten. En representationsakt definieras genom att en transaktion av ansvar och skyldigheter sker innan akten utförs. Bredden på denna form av representation kan vara hur bred eller smal som man vill. Hur stort ansvar som representanten ska ha bestäms under auktoriseringen i ett "kontrakt" och representanten får sedan endast agera inom gränserna för ansvaret som finns i detta "kontrakt". Om representanten skulle agera utanför sitt auktoriserade ansvarsområde så skulle det inte kunna anses vara en representationsakt (Pitkin, 1967, s. 38-39).

Legitimeringen av en representant sker alltså genom ett godkännande av den representerade, vilket ofta sker på ett väldigt formalistiskt sätt. Detta kan vara genom upprättandet av ett kontrakt för privatpersoner. Ifall representanten ska representera befolkningen i en nation eller ett samhälle så sker detta ofta genom allmänna val, då representanten kan anses bli auktoriserad genom att få tillräckligt många röster i ett val till uppdraget och representationsakten anses avslutad inför nästa val (Pitkin, 1967, s. 43).

¹ De som har valts bort är den symboliska representationsformen som innebär att om publiken tror på att det finns en koppling mellan representanten och den representerade så kan det anses vara en representationsakt (Pitkin, 1967, s. 92-100).

Den andra formen av representation som inte kommer att tillämpas i denna studie är den substantiella representationen med ett anknytet intresse som i korthet går ut på att representanten ska gynna ett abstrakt intresse, samt inneha en stark relation med den representerade och inkluderar ofta olika former av kontrollmekanismer (Pitkin, 1967, s. 145,156-162,169-172). Detta perspektiv på representation liknar väldigt mycket en annan applicerad form av representation. Ingen av dessa uteslutna perspektiv på representation har ansetts applicerbara på materialet.

2.2.2 Ansvarsutkrävning

Formaliteten och tomheten på materiellt innehåll i den auktoriserade representationen kan likställas med den i den ansvarsutkrävande representationen. Denna syn på representation definierar representation som ansvarsutkrävande. Pitkin anför att ingen forskare har utvecklat synen på representation som ansvarsutkrävande till ett fullständigt teoretiskt system kopplat till representation, men att den dock avgör ett rutinmässigt inslag i flera teorier utan vidare eftertanke samt innehar sin egen teoretiska legitimitet (Pitkin, 1967, s. 55-59).

Synen på en representationsakt utifrån ansvarsutkrävning lägger sin vikt på ifall om en representant kan hållas ansvarig för sina handlingar eller inte och anser att representanten ska kontrolleras och mötas av antingen sanktioner eller belöningar till följd av sitt agerande. En sanktion genom denna form av ansvarsutkrävande kan dock även ske genom att representanten bestraffas genom att inte få mandat att fortsätta på sitt uppdrag i nästa mandatperiod i det demokratiska valet till detta uppdrag (Ibid.).

En person som använder perspektivet utifrån den auktoriserade representationen skulle alltså se de allmänna valen som en funktion för att auktorisera en representant medan den som ser på representation utifrån ansvarsutkrävande skulle se det som en ansvarsutkrävande funktion. Denna betoning på ansvarsutkrävande menar förespråkare uppmuntrar representanten att agera utifrån den representerades vilja. Representanten hålls ansvarig för att hen ska kunna bli ansvarsfull mot förpliktelserna som medför uppdraget (Ibid.)

2.2.3 Deskriptiv

Den deskriptiva synen på representation skiljer sig stort från de tidigare nämnda formalistiska formerna av representation. I stället för att lägga vikten på om funktioner som auktorisering eller ansvarsutkrävning finns eller har skett på ett korrekt sätt så lägger den i stället vikten på hur sammansättningen av representanter ser ut. Förespråkare för denna form av representation vill att representanten eller representanterna ska avbilda den representerade. Man lägger alltså vikt på att representanten ska vara så lik den representerade som möjligt i relevanta aspekter för att det leder till att dessa personer tänker likadant, vilket möjliggör att representanten kan agera på så sätt som den representerade vill i bästa möjliga mån. Desto mer lika representanten och den representerade är varandra, desto starkare kan representationsförmågan anses vara (Pitkin, 1967, s. 60-66).

Denna form av representation kan exemplifieras genom riksdagsledamöternas representation av folket i Riksdagen. För att de ska kunna representera befolkningen så gott som möjligt så ska sammansättningen av riksdagsledamöterna vara så lik sammansättningen av befolkningen som möjligt i aspekter som exempelvis kön, ålder, etnisk tillhörighet, bakgrund och socioekonomisk klass.

Den deskriptiva representationen är oerhört svår att uppnå. Det anses inte möjligt att göra en helt perfekt representation av en befolkning i samma storlek som den svenska i ett miniformat. Därför får man ofta nöja sig med att det inte blir en perfekt avbildning, men att man försöker göra representationen så lik som möjligt. Ett sätt att komma nära denna form av representation skulle kunna ske genom lottning bland befolkningen. Då får man ett "stickprov" på hur sammansättningen av befolkningen ser ut. Den här formen av selektering sker exempelvis i de anglosaxiska jurysystemen.

En viktig fråga man kan ställa till denna form av representation är vilka aspekter som används för att skapa en avbildning av de representerade. Ska det ske genom samhällsstrukturer så som socioekonomiska klasser, etnisk tillhörighet, kön osv? Eller ska det exempelvis ske genom åsiktsfördelningen bland de representerade? Samt, hur djupt ska man dyka i dessa aspekter? Hur breda kategoriseringar ska man använda sig av? Anne Phillips hävdar att den deskriptiva representationen utifrån åsiktsfördelningar är ett vanligt förekommande alternativ till den tidigare nämnda avbildningen av befolkningen (Phillips, 2005, se ex. s. 11-40).

2.2.4 Substantiell (oanknutet intresse)

Den substantiella synen på representationen utgår ifrån att representanten agerar för att uppmuntra ett visst intresse åt någon annan. Denna form av representation har Pitkin delat upp i två olika inriktningar då hon ansett att det funnits oenigheter i hur tidigare teoretiker sett på denna form av representation. Pitkin har delat upp denna form av representation i anknutet- och oanknutet intresse. Där det anknutna intresset syftar på att den representerade ska ha en stark relation med representanten för att kunna förklara hur dennes intresse gynnas bäst möjligast. Denna starka relation menar Pitkin leder till att intresset gynnas bäst möjligast eftersom den representerade vet bäst själv hur dennes intresse gynnas. Denna form av representation brukar ofta leda till olika former av mekanismer för att kontrollera representanten.

Det oanknutna intresset syftar i stället på att representantens uppdrag är att gynna ett mer abstrakt intresse som denne brinner för och behöver heller inte ha en enstaka mänsklig representerade. Dessa abstrakta intressen kan exempelvis hävdas vara av karaktärer såsom rättvisans-, välfärdens- eller nationens intresse. I med att denna form av representation ofta inte innehar endast en individ som den representerade så innehar ofta representanten en väldigt hög form av autonomi. Förespråkare för denna form av representation lägger ingen större vikt på hur representanten kan anses legitimerad eller hur den selekteras. Det läggs dock en stor vikt på att representanten ska anses vara kompetent för att kunna utföra uppdraget (Pitkin, 1967, s. 145,156-162,169-172). I en jämförelse med den deskriptiva representation skulle man kunna säga att den deskriptiva representationen menar att riksdagsledamöter ska representera och agera utifrån intresset för den samhällsgrupp som den är ämnad att representera. Medan den substantiella representationen med ett oanknutet intresse skulle mena att

riksdagsledamoten ska representera de allmänna värderingarna i samhället eller medelvärdet av alla åsikter i samhället.

I denna studie kommer endast tolkningen av det oanknutna intresset att tillämpas. Tolkningen med det anknutna intresset kräver en mycket stark relation mellan representanten och den representerade, något som tydligt inte finns inom nämndemannasystemet och heller inte förespråkas i materialet. Det anknutna intresset kan därmed uteslutas och lämna plats för dess liknande syn på representation, oanknutet intresse, som inte har detta krav.

3 Metod

3.1 Avgränsningar

Att utföra denna studie medför såklart att vissa avgränsningar måste upprättas inom studieområdet. Denna studie kommer endast att undersöka vad för mål materialet upprättar för en reform av nämndemannasystemet och vad detta tyder på. Det kommer alltså inte att undersökas hur det skulle kunna bli eller hur det har blivit i praktiken. Inte heller kommer jag att undersöka hur man ämnar att uppnå dessa mål i någon stor utsträckning. Med hur man ämnar uppnå målen menar jag exempelvis förslag på hur man ska locka till sig fler människor att bli nämndemän från en viss grupp som man anser är underrepresenterad.

Denna studie kommer dock att undersöka vilka mål materialet egentligen har för nämndemannasystemet ur ett representationsperspektiv. Vilken typ av representation eftersträvas? Finns det en tydlig representationstyp som eftersträvas? Är det en blandning av olika former av representation eller kan det ens ses som en representation?

Även om denna studie kommer att använda sig flera av de olika vanliga tolkningarna av representation, utifrån Pitkins kategorisering, så har ett urval av dessa former av representation valts ut för studien. Endast fyra utav sex vanliga tolkningar av representationsbegreppet kommer att tillämpas i denna studie. Detta för att avgränsa studien och för att dessa bortvalda former av representation inte är applicerbara på fallet. En förklaring av vad de bortvalda formerna av representation innebär och varför de valts bort finns i kapitel 2.2.2 Representationsformer.

Studien kommer även endast att undersöka ett tidsspann som inte går tillbaka mer än år 2002. Detta för att begränsa studien och visa ett nutida perspektiv på hur man velat reformera nämndemannasystemet utifrån ett representationsperspektiv. Detta tidsspann består dock av gott om skiljaktigt material som gör det möjligt att besvara denna fråga och kan visa på hur viljan till förändring har skiftat under denna period.

3.2 Material

Det källmaterial som kommer att användas i denna studie består av de utredningar och propositioner som släppts under de senaste tjugo åren, två utredningar och två propositioner som ämnat att reformera det svenska nämndemannasystemet för att stärka representationsförmågan. Detta är SOU 2002:61 *Framtidens nämndemän*, SOU 2013:49 *Nämndemannauppdraget - breddad rekrytering och kvalificerad medverkan*, Prop. 2005/06:180 *Ett stärkt nämndemannainstitut* samt Prop. 2013/14:169 *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav*.

3.3 Tillvägagångssätt

Uppsatsens ambition är att utifrån två statliga utredningar och två propositioner identifiera vilken/vilka tolkningar av representation de syftar på. Uppsatsen skulle alltså kunna kallas för en beskrivande begreppsanalys.

Begreppsanalysen är en vanlig metod för att reda ut eller klargöra vad ett komplext begrepp eller term faktiskt menas med i politiska budskap. Att ett begrepp eller term är komplext kan bero på att det är mångtydigt, att innebörden är oklar eller att det är vagt beskrivet. Genom att uppmärksamma hur dessa komplexa begrepp eller termer används och vad de refererar till tydliggörs vad som faktiskt syftas på (Beckman, 2005, s. 31-38).

Till hjälp av en kategorisering av de vanligaste tolkningarna av representationsbegreppet har studien Hannah Pitkins kategorisering i *The Concept of Representation*. Detta teoretiska ramverk innehåller mångsidiga tolkningar av begreppet representation och kommer hjälpa studien att identifiera vilka typer av representation som textmaterialet syftar på genom sina uttalanden. Detta kommer att ske genom att jämföra de uttalandena om viljan till hur representationsakten ska se ut enligt textmaterialet med de förståelserna för hur olika representationsakter kan se ut enligt teorin. Det kommer att ske en form av kategorisering av materialets uttalanden gällande representationsfrågan samt teorins olika typer av representation som ger en förståelse för vad texterna syftar på, som annars hade varit svårförståelig.

Förutom de olika formerna av representation kommer även de olika aspekterna av ett representationsagerande att tillämpas. För att se hur aspekterna i ett representationsagerande skiljer sig i vilken form av representation de eftersträvar. Även de centrala aspekterna av ett representationsagerande är identifierade av Hannah Pitkin. Dessa aspekter är vad som legitimerar representanten, hur de selekteras, hur de förväntas agera samt hur relationen mellan representanten och den representerade ser ut.

Det är värt att nämna redan här att teorins representationsformer kan ses som ur bilden för hur dessa representationsformer ska se ut. Uppsatsen kommer alltså inte förvänta sig att materialets syftning på representation kommer att

förekomma i exakt form som den identifierade representationsformen enligt teorin.

Materialet behöver heller inte uttryckligen säga att de eftersträvar en specifik form av representation. Det är högst osannolikt att de konsekvent skulle göra detta. Ett begrepp är ett ord som kan betecknas med olika ord. Materialet kan tala om det som den teoretiska bakgrunden i denna studie menar är representation utan att själv benämna det med begreppet representation eller nämna begreppet representation utan att det stämmer överens med det den teoretiska bakgrunden menar är representation (Beckman, 2005, s. 31-32). En tolkning av vad materialet syftar på utifrån den teoretiska bakgrunden kommer i stället behöva utföras för att se vilken eller vilka former av representation materialet syftar på i de olika aspekterna av ett representationsagerande.

I denna studie kommer de olika formerna av hur vi tenderar att se på representation, utifrån teorin, att ses utifrån de olika dimensionerna av representation i stället för idealtyper av representation. Synen på representationsformerna som skilda dimensioner medför att de olika formerna av representation ses som påståenden om hur representation kan se ut och som på olika sätt kan smälta samman. Medan synen som idealtyper ser representation som extremformer där endast en kan tillämpas samtidigt (Beckman, 2005, s. 25-29). Synen på representation som dimensioner har därmed valts att tillämpas för att ge en rättvis bedömning utifrån studiens frågeställning: "Finns det ett dominerande perspektiv på representation eller märks flera av?".

4 Analys

4.1 SOU 2002:61

Denna utredning har tydligt byggts upp utifrån den kritik som menar att nämndemannasystemet behöver vara mer avspeglade av befolkningen i sin sammansättning för att anses vara representativt. Utgångspunkten i de förslag som framförts i denna utredning lyder: *“Kommitténs förslag syftar till att på olika sätt tydliggöra nämndemannauppdragets status och ytterst till att stärka nämndemannainstitutets ställning bl.a. genom att främja en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren.”* (SOU 2002:61, s. 51).

Vad utredningen menar med en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren utvecklar utredningen genom att nämndemannauppdraget borde ges till en krets medborgare som i så hög grad som möjligt motsvarar folkgenomsnittet i aspekter av kön, ålder och bakgrund (SOU 2002:61, s. 72).

Denna utgångspunkt i vad utredningen ämnar att förslagen ska leda till drar tankarna till den deskriptiva representationen i aspekten av selekteringen av nämndemän. Utredningen vill att det i selekteringen av representanter ska läggas en större vikt på en mer jämställd sammansättning av de angivna aspekterna för att nämndemannakåren ska bli mer avspeglade av det svenska folket. Utredningen säger dock bara att det borde göras och sätter inget krav på det. Alltså skulle det vara upp de nominerade politiska partierna att bestämma om detta är något som de vill eftersträva. Utredningen utvecklar heller inte något speciellt om i hur stor utsträckning den vill avspegla samhället ur dessa angivna aspekter. Aspekterna kön, ålder och bakgrund kan även anses vara bristfälliga. Vad specifikt det är utredningen menar med bakgrunden av nämndemännen är inte klart. Bakgrund kan syfta på väldigt mycket. Ytterligare hade de även kunnat ha med aspekter såsom etnisk tillhörighet och socioekonomisk klass med flera för att på ett mer utsträckt sätt avspegla samhällets sammansättning.

Utredningen menar sedan att denna avspeglade av samhället utifrån de angivna aspekterna ska medföra att nämndemännen följer de *“allmänna värderingarna i samhället”* (SOU 2002:61, s. 52). Vilket dessvärre inte är något som den deskriptiva representationen strävar efter. Allmänna värderingar är något väldigt abstrakt. Detta uttryck skapar flera frågor, så som: Vad skulle kunna vara allmänna värderingar som alla kan komma överens om i samhället? Finns det ens några allmänna värderingar i samhället och hur skulle de kunna representera *“folket”* i domstolsväsendet? Utredningen utgår här mer ifrån att *“de allmänna*

värderingarna” är det som ska representeras i domstolsväsendet än att det är “folket” som ska representeras.

Utredningen föreslår att en kvot av opolitiskt aktiva införs i rekryteringen av nämndemän. En lämplig storlek inledvis anses vara 20 procent av nämndemännen. Detta för att säkerställa att även icke partipolitiskt aktiva ska få del av representationsuppdraget i domstolsväsendet. De politiska partiernas medlemsantal har sjunkit kraftigt under de senaste decennierna och medfört att grupperingen för de icke partiaktiva som inte varit representerade blivit större (SOU 2002:61, s. 74,78).

Selekteringssystemet av nämndemän utifrån att de politiska partierna nominerar kandidater från sitt eget parti och får lov att nominera antalet kandidater utifrån hur stort stöd partiet fått i det allmänna valet kan ses som en deskriptiv selektering utifrån åsikter. Detta system att nämndemännen selekteras utifrån sina politiska åsikter i förhållande till hur folket har röstat i de allmänna valen leder än en gång till frågan om vad som egentligen representeras. Är det folket, de allmänna värderingarna, folkets åsikter eller de politiska partiernas åsikter som representeras? Vem eller vad det är som representeras kompliceras. Detta förslag på att införa en kvot på 20 procent som inte är partipolitiskt aktiva skulle delvis bryta representationen utifrån partiernas åsikter eller hur folket har röstat i de allmänna valen. Men för att ge en rättvis deskriptiv representation av folkets partitillhörighet så är den ganska liten. År 2002 så var antalet medlemmar i politiska partier i förhållande till befolkningen endast ca 7 procent i förhållande till detta förslag på en kvot på 20 procent icke partipolitiskt aktiva (SCB.se). Trots att frågan om vem eller vad det är som representeras med detta föreslagna system är komplicerad och flera förslag tyder på olika representerade så är målet i utredningen klar, det är “den allmänna viljan” som ska representeras.

Det förespråkas även utökade lämplighetskrav för nämndemän. I med att nämndemännens medverkan anses bidra till att medborgarnas förtroende för domstolsväsendet upprätthålls så anser utredningen att det finns anledning att ställa stora krav på nämndemännen för att tjänstgöra. Endast goda samhällsintresserade medborgare som uppfyller valbarhetskraven och som är behöriga och lämpliga skall kunna tjänstgöra som nämndemän, utifrån utredningens mening (SOU 2002:61, s. 52).

Det anses alltså vara nödvändigt att sälla ut de som anses vara olämpliga för detta uppdrag. Detta vill man göra innan kandidaten tillsatts på uppdraget så det kan inte anses vara en form av ansvarsutkrävande så som den ansvarsutkrävda representationen. Detta kan i stället ses som ett kompetenshöjande agerande. Endast de mest passande till uppdraget ska få möjligheten att utföra uppdraget. Man kan dock ställa sig frågan om vad som anses vara olämpligt för att inte få ta del av uppdraget. Hur stor andel av befolkningen sällas bort från representationsuppdraget och hur stor påverkan har detta på den deskriptiva representationen av folket eller den allmänna viljan bland folket?

Utredningen anser även att begränsningen av valbarheten för personer med utländskt medborgarskap delvis ska tas bort. Det krav på att inneha ett svenskt medborgarskap avstår utredningen att kommentera eftersom det samtidigt debatterats i riksdagen och gått igenom flera remissbehandlingar. Dock anser

utredningen att begränsningen av valbarheten för personer med dubbla medborgarskap ska tas bort. Dessutom ska en begränsning av valbarheten införas. Ett riktmärke ska införas på att en person som innehaft nämndemannauppdrag tre påföljande perioder inte skall nomineras för en ytterligare period. Detta för att gynna en förnyring av nämndemannakåren som är kraftigt överrepresenterad av den äldre generationen (SOU 2002:61, s. 85-87,96-97).

Båda dessa åtgärder kan anses ha tillsatts för att bredda den deskriptiva förmågan i representationsakten. Begränsningen av hur många perioder en nämndeman får sitta på uppdraget kan dock även sänka kompetensen bland nämndemännen, något som utredningen sätter stort värde på. Detta om man utgår ifrån att kompetensen ökar ju längre en nämndeman innehar uppdraget.

Auktoriseringsprocessen uttrycker utredningen ingen anledning att ändra på. Den ska fortsätta ske genom att nomineringen av nämndemän utförs av de politiska partierna och att den formella auktoriseringen utförs av kommunal- eller landstingsfullmäktige (Diesen, 1996, s.139).

Även om själva nomineringsprocessen ändrats lite grann i med att det föreslagits att en kvot för icke partimedlemmar ska nomineras till att bli nämndemän så har inget ändrats i auktoriseringen av nämndemän. Den är lika formell som tidigare och utgår fortfarande från den auktoriserande representationen. Då de politiska partierna har ansvaret att nominera nämndemän utifrån deras preferenser och att kandidaten till nämndeman sedan formellt auktoriseras i fullmäktige på ett representativt demokratiskt sätt och kan slutligen ses som en representant.

Relationen mellan den representerade och representanten kan anses vara svag. Det finns inga förslag som skulle ge ett större samtalsutrymme mellan den representerade och representanten, såsom exempelvis diskussionstillfällen. Den representerande nämndemannen kan alltså anses ha en hög grad av autonomi från den representerade. Så som utredningen är formulerad ska nämndemannen representera det väldigt abstrakt uttryckta "allmänna värderingarna", vilket lämnar väldigt lite utrymme att diskutera med den representerade. Relationen mellan den representerade och representanten liknar alltså mest hur den ser ut för den substantiella representationen med ett oanknutet intresse. Det finns en väldigt hög grad av autonomi för representanten som kan kopplas till att hen representerar ett abstrakt värde.

4.1.1 Slutsats

Flera olika dimensioner av representation kan alltså märkas av i utredningens vilja på hur representationsfunktionen för nämndemännen ska se ut. Det finns flera åtgärder för att få en mer avbildande sammansättning av nämndemannakåren i förhållande till sammansättning av det svenska folket. Såsom uppmuntrandet till att det i rekryteringsprocessen ska läggas ett större värde på att diversifiera kandidaterna i aspekterna kön, ålder och bakgrund. Detta är ett agerande utifrån den deskriptiva representationen för att få en selektering som leder till en sammansättning som mer efterliknar sammansättning av de representerade. Sammansättningen av nämndemannakåren har tidigare bestämts utifrån

åsiktfördelningen bland det svenska folket i de allmänna valen, vilket också kan ses som en form av deskriptiv representation utifrån åsiktsfördelning. I med att utredningen föreslår att en kvot införs för icke partipolitiskt bundna så bryts dock denna form av deskriptiva representationen och ersätts i stället med att nämndemännen ska representera "de allmänna värderingarna". Detta är ett väldigt abstrakt värde att representera och liknar mer den substantiella representationen med ett oanknutet intresse.

Auktoriseringen av nämndemän kommer fortfarande ske genom att nomineringen utförs av de politiska partierna, även om de nu ska fylla kvoten för icke-partimedlemmar, och att den formella auktoriseringen sker på ett representativt demokratiskt sätt i fullmäktige.

Relationen mellan representant och den representerade är svag och innehåller en mycket stark autonomi för representanten. Vilket kan kopplas till att värdet som ska representeras är "de allmänna värderingarna". Detta är ett abstrakt värde att representera och det kan inte anses finnas någon representerade att diskutera med utifrån detta värde. Utredningen lägger även väldigt stort intresse i att representanten ska vara kompetent för uppdraget.

Utifrån aspekterna av en representationsakt kan alltså flera av representationsformernas dimensioner märkas av. Det märks av en tydlig vilja till ett mer deskriptivt avbildande av befolkningen som har uttryckts i den framförda kritiken av nämndemannasystemet, som har lett till denna utredning. Även om vad som ska representeras genom nämndemannasystemet kan anses vara otydligt genom de olika åtgärderna och hur utredningen är formulerad så är det uttryckliga målet i utredningen att det är "de allmänna värderingarna" i samhället som ska representeras. Det som representeras kan alltså inte anses vara "folket" utan "de allmänna värderingarna" i samhället, ett väldigt abstrakt värde som liknar den substantiella representationen av ett oanknutet intresse.

Auktoriseringsaspekten av ett representationsagerande kan anses likna den auktoriserande representationen, i med den formella och demokratiska stämningen i hur den utförs. Selektionsaspekten har fått flera åtgärder som ämnar att förbättra den deskriptiva funktionen i avbildning av folkets sammansättning i aspekterna ålder, kön och bakgrund. Men den är fortfarande uppbyggd att selektera representanterna utifrån en deskriptiv avbildning av åsiktsfördelningen, även om denna försvagas i med kvoten för icke partipolitiskt bundna. Representantens agerande som representant ska vara att främja att det abstrakta värdet, "de allmänna värderingarna" gynnas, och en hög kompetens bland nämndemännen förväntas. Vilket liknar den substantiella representationen med ett oanknutet intresse. Relationen mellan representanten och den representerade är väldigt svag, det finns inget utrymme för samtal. Representanten innehar en väldigt hög grad av autonomi från den representerade vilket kan kopplas till det abstrakta värdet som representeras. Relationen liknar mest den substantiella representationen med ett oanknutet intresse.

Det märks alltså av flera olika dimensioner av ett representationsagerandes olika aspekter.

4.2 Prop. 2005/06:180

Den här propositionen bygger på den tidigare utredningen och är därmed även den uppbyggd utifrån den framförda kritiken om att nämndemannasystemet behöver vara mer avspeglade av befolkningen i sin sammansättning för att anses vara representativt. Den har utformats utifrån utredningen SOU 2002:61 och kan därmed antas vara liknande. Utgångspunkten i de framförda förslagen i propositionen och problembilden den ser med nämndemannasystemet lyder: *“Nämndemännens medverkan bidrar till att domstolens avgöranden ligger i linje med allmänna värderingar i samhället. Nämndemännen har en särskilt viktig roll när det gäller bedömningsfrågor, t.ex. angående bevisvärdering och påföljdsval. Nämndemännens medverkan bidrar därmed till att upprätthålla allmänhetens förtroende för rättskipningen. Vidare tillgodoser nämndemännen medborgarnas intresse av insyn i domstolarnas verksamhet... Regeringen anser alltså att nämndemannakåren bör vara allsidigt sammansatt. Denna målsättning innebär dock inte att nämndemannakåren skall ha en sammansättning som helt motsvarar ett statistiskt genomsnitt av befolkningen eller att en viss samhällsgrupp skall vara företräd bland nämndemännen. Regeringen har tidigare uttalat att det varken är avsett eller ens möjligt att åstadkomma en ordning där nämndemännen i det enskilda målet, i den enskilda domstolen eller i landet i dess helhet kan företräda alla skillnader i fråga om ålder, kön, yrkestillhörighet, politisk uppfattning m.m. som förekommer i samhället (prop. 1982/83:126 s. 54). Den reglering som styr rekryteringen av nämndemän bör dock vara utformad på ett sätt som främjar en sammansättning i nämndemannakåren som i stort återspeglar strukturen hos den vuxna befolkningen. Statsmakterna har vidtagit en rad åtgärder för att komma till rätta med snedfördelningen vad gäller kön, ålder och social bakgrund inom nämndemannakåren. Representativiteten i nämndemannakåren är trots det fortfarande bristfällig. Regeringen anser därför att de politiska partierna i framtiden bör vidta kraftfulla åtgärder för att bredda rekryteringen.”* (Prop. 2005/06:180, s. 20-21).

Det som ska representeras är alltså än en gång “de allmänna värderingarna” i samhället. Ett väldigt abstrakt värde som inte innehar en direkt person att representera. Det finns dock en vilja till en mer deskriptiv avbildning av folket i sammansättningen av nämndemannakåren, detta ska dock användas för att representera “de allmänna värderingarna” i stället för att det är folket som avbildas. Propositionen uttrycker en vilja till en mer allsidig sammansättning av nämndemannakåren men menar samtidigt att det inte är ämnat eller möjligt att representera alla skillnader utifrån aspekterna ålder, kön, yrkestillhörighet, politisk uppfattning med mera i de enskilda målen, enskilda domstolen eller nämndemannasystemet som helhet. Propositionen tror alltså inte på att den deskriptiva representationen är möjlig att uppnå, men gör ändå ett sorts försök till det utan att specificera hur långt denna avbildning kommer att sträcka sig. Till skillnad från SOU 2002:61 så eftersträvar propositionen att avbilda fler aspekter av folket i nämndemannasystemet, så som yrkestillhörighet och politisk uppfattning. Propositionen verkar alltså göra ett bättre försök till den deskriptiva

representationen än SOU 2002:61 trots att det inte är folket som ska representeras eller att de inte ens tror på att det är möjligt att göra en avbildning av folket.

Propositionen uttrycker att ett lämplighetskrav borde införas som ska kontrolleras både inför som under representationsuppdraget. Något som kan anses vara olämpligt som nämndeman är enligt propositionen att nämndemannen är skyldig till ett brott. Ytterligare aspekter som borde kontrolleras inför representationsuppdraget är hänsynen till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter för att anses vara lämplig för uppdraget. En nämndeman som bedöms inte längre vara lämplig under tjänstgöringstiden ska kunna mötas av att entledigas eller stängas av från tjänstgöringen. Dessa kontroller och bestraffningar av nämndemän som anses vara olämpliga ska utföras av domstolarna själva (Prop. 2005/06:180, s. 21,33,37,39,41-42).

Nämndemannasystemet går alltså ifrån att inte ha haft några formella lämplighetskrav till att ha ganska utsträckta krav på lämplighet. Vad som anses vara olämpligt är även lite oklart. Detta krav på lämplighet kan ses som en åtgärd för att höja kompetensen i nämndemannakåren, man vill inte längre ha med några som har låg kompetens att utföra uppdraget. Det införs även funktioner för ansvarsutkrävning av nämndemän som anses vara olämpliga för uppdraget. Ansvaret för kontrollerna av om nämndemännen kan anses vara lämpliga eller inte ska utföras av domstolarna själva som även får befogenheten att utföra ansvarsutkrävande i form av entledigande eller avstängning av nämndemän.

Propositionens mening är att det fortsatt ska vara kommun/landstingsfullmäktige som auktoriserar nämndemännen. Den auktoriserande fullmäktige ska eftersträva att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning utifrån aspekterna ålder, kön, yrke och etnisk bakgrund. Propositionen förespråkar inte en begränsning av antalet mandatperioder en nämndeman får tillsättas men fler nya nämndemän borde tillsättas för att skapa en förnyring av nämndemannakåren (Prop. 2005/06:180, s. 22-23,26,28).

Det formella auktoriserandet i form av kommun/landstingsfullmäktige kvarstår alltså, likt den auktoriserande representationen. Även om den påverkats lite i form av riktlinjer för hur de borde tänka i auktoriserandet så är de stora förändringarna i nominerandet till auktoriseringen av nämndemän. Nominerandet kan inte likställas med auktoriserandet utan dessa förändringar kan mer kopplas till selekteringen av nämndemän. Det finns flera åtgärder för att bredda avbildningen av folket i dessa ageranden

Likt SOU 2002:61 kan även detta propositionsförslag anses ha en svag relation mellan den representerade och representanten. Vilket även kopplas till det abstrakta värde som ska representeras, "de allmänna värderingarna". Representanten har en hög grad av autonomi från den representerade eftersom den representerade inte är en enskild person eller grupp utan ett abstrakt värde. Relationen mellan den representerade och representanten är alltså uppbyggd utifrån den substantiella representationen med ett oanknutet intresse. Även agerandet som representant kan likställas med denna form av representation.

4.2.1 Slutsats

Denna proposition är tydligt utformad utifrån SOU 2002:61. Värdet som ska representeras är även här "de allmänna värderingarna", ett mycket abstrakt värde som medför att det inte finns någon direkt representerade. Detta abstrakta värde kan likställas med den substantiella representation utifrån ett oanknutet intresse i förhållande till vad som representeras. Det finns flera åtgärder för att få en mer deskriptiv selektering i propositionen, såsom riktlinjerna om att fullmäktige ska ta hänsyn till aspekter såsom kön, ålder, yrke och social bakgrund i sina auktoriseringsbeslut. Propositionen tror dock inte på att sammansättningen av dessa aspekter kan ge en deskriptiv representation av folket i domstolarna och det är därför lite osäkert hur långt detta agerande sträcker sig. Selektionen kan dock anses byggas ut utifrån den deskriptiva representationen, denna proposition har även använt sig av fler deskriptiva aspekter att ta hänsyn till i selektionen än vad SOU 2002:61 gjort trots att det inte finns någon tro på att det fungerar. Auktoriseringen kommer att ske likadant som tidigare med den formella demokratiska auktoriserande representationen i fullmäktige.

Propositionsförslaget förespråkar även att ansvarsutkrävning ska införas i form av entledigande och avstängning som domstolen själv ansvarar för. Nu har alltså den ansvarsutkrävande representationen fått ta plats i nämndemannasystemet. Ur ett representationsperspektiv skulle man dock kunna ställa sig frågande till varför det är domstolarna som utför ansvarsutkrävandet. Vilka är domstolarna till att bestämma vilka som anses vara olämpliga för uppdraget som en representant för de allmänna värderingarna bland befolkningen? Propositionen lägger stor vikt vid lämpligheten av vissa nämndemän och att ansvarsutkrävande ska kunna utföras på de som anses vara olämpliga för uppdraget. Den vill ha en starkare kompetens bland nämndemannakåren för att de ska kunna gynna det angivna intresset. Det finns liknelser till den substantiella representationen med ett oanknutet intresse i hur representanterna förväntas agerande på uppdraget. Men det går även att göra en liten liknelse till den ansvarsutkrävande representationen i det förväntade agerandet i formen av att representanten förväntas undvika sanktioner genom att hålla sig lämplig som representant. I med den höga formen av autonomi som representant, till följd av det abstrakta intresset som representeras, kan relationen till den representerade likställas med den substantiella representationen med ett oanknutet intresse.

4.3 SOU 2013:49

Denna utredning gör en tvärvändning i förhållande till den tidigare utredningen och propositionen i denna studie gällande representationen i nämndemannasystemet. Utredningens utgångspunkt lyder: *"Det är vår uppfattning att behovet av insyn i våra domstolar kan tillgodoses genom en övergripande insyn i domstolarnas verksamhet i stort och tillgodoses även om nämndemännen inte deltar i vart och ett av domstolarnas mål. Nämndemännen*

bör medverka i de mål och domstolsinstanser där de, förutom att utöva insyn, gör mest nytta ur andra aspekter, t.ex. genom att bidra med ytterligare erfarenhet och perspektiv på de frågor som prövas i målet. Det är utredningens bedömning att nämndemän inte bör medverka i mål som är av enkel beskaffenhet. Nämndemannamedverkan är vanligtvis inte heller motiverad i sådana mål som huvudsakligen innefattar komplicerade rättsfrågor. Nämndemannamedverkan bör koncentreras till mål som innefattar mer omfattande utredning eller aktualiserar svårare skälighets- eller bevisbedömningar. Våra förslag leder till en minskning av nämndemännens medverkan i domstolarna. En mer koncentrerad medverkan, där nämndemännen deltar i sådana mål där de gör störst nytta och där de på ett konstruktivt sätt medverkar i diskussionerna under rättens överläggningar, skapar enligt vår uppfattning engagemang hos nämndemännen, vilket i sin tur bidrar till att öka uppdragets betydelse och attraktivitet. En minskad nämndemannamedverkan i enkla mål leder också till en effektivare handläggning och kan förväntas korta genomströmningstiderna. Med dessa utgångspunkter har vi lämnat följande förslag om nämndemännens medverkan.” (SOU 2013:49, s. 17).

I vilken grad utredningen vill minska nämndemannamedverkan förtydligas sedan. I tingsrätten och förvaltningsrätten ska endast två nämndemän medverka i stället för tre. Vid förhinder för en nämndeman så ska domstolen även vara domför med endast en nämndeman. Det föreslås även att nämndemän inte ska användas alls i hovrätt, kammarrätt eller när skattemål tas upp i domstol. Utredningen är medveten om motargumentet till detta om att det blir svårare att få en representativ sammansättning i rätten. Men hävdar att det redan i dagens läge inte är möjligt att få en representativ sammansättning ens med hela nämndemannakåren och att det därför inte ska leda någon avgörande försämring av åsiktspridningen bland rättens ledamöter (SOU 2013:49, s. 19-20,130).

Denna minskning eller helt borttagande av nämndemännen i domstolarna tyder på att utredningen har tappat en stor del av sin tilltro till nämndemannasystemets representationsförmåga. Det motverkar drastiskt den representativa förmågan i nämndemannasystemet. Minskningen av nämndemän som förespråkas i varje rättsfall försvagar kraftigt den representativa förmågan utifrån den deskriptiva representationen som i den tidigare utredningen och propositionen velat stärkas, då färre perspektiv får komma till tals. I de fall där utredningen vill ta bort nämndemännen helt och hållet skulle det inte finnas representation över huvud taget. Utredningen motverkar alltså nämndemannasystemets representationsförmåga då de tappat en stor del av sin tilltro till dess funktion.

Vad som ska representeras genom nämndemannasystemet enligt utredningens vilja är oklart. Utredningen saknar en god redogörelse för vilket specifika värde som ska representeras genom nämndemännen, men uttrycker det kortfattat som att det är medborgarna eller allmänheten som ska representeras genom nämndemännen (SOU 2013:49, s. 120, 206). Samtidigt som de förespråkar ett minskat användande av nämndemän i varje rättsfall och i vissa domstolar och rättsfall vill ta bort nämndemännen helt och hållet (SOU 2013:49, s. 17,19-20,130). Även om de kortfattat uttrycker att det finns en representerade genom dessa förslag så uttrycker de samtidigt en stor skepticism mot den representativa

förmåga och aktivt motarbetar den. Den representativa förmågan försvagas och tas bort helt och hållet i flera fall och frågan kan ställas om det faktiskt finns någon representerade i utredningens förslag som helhet. I stället för att nämndemannasystemet ska fylla en representationsfunktion tycks utredningen mer syfta på att nämndemännen ska fylla andra praktiska funktioner i rätten, så som att tillföra ytterligare erfarenheter och perspektiv i rättsfall (SOU 2013:49, s. 122).

Utredningen anser att auktoriseringen fortsatt ska ske på det formella sättet i fullmäktige. Den kritiserar dock de nominerande politiska partierna i att de i stort sett endast nominerar sina egna partimedlemmar, medan endast ca. 4 procent av den svenska befolkningen (vid utredningens tillfälle) är medlemmar i politiska partier. Därmed föreslås en breddning av den nominerande makten så att personer kan nominera sig själva eller någon annan genom kommunala/landstings tjänstemän. Detta ska utifrån utredningens mening tydliggöra nämndemannauppdragets opolitiska karaktär och leda till en föryngning av den allt åldrande nämndemannakåren. Denna utredning vill att en lagfäst kvot på femtio procent icke partipolitiskt bundna nämndemän måste auktoriseras i fullmäktige (SOU 2013:49, s. 21-22).

Utredningen förespråkar alltså en kraftigt utökad kvot för partipolitiskt obundna än vad som föreslogs i den tidigare nämnda utredningen. Detta ska vara lagfäst att denna mängd måste auktoriseras av fullmäktige. Åtgärden motiveras med att den skulle leda till en mer allsidig åldersskillnad bland nämndemännen, men det kan anses vara tveksamt om denna åtgärd skulle leda till den önskade effekten.

Kommuner och landsting ska, precis som tidigare, inför nämndemanna valet kontrollera kandidaternas behörighet och göra en bedömning av kandidaternas lämplighet för nämndemannauppdraget. Det står fritt att själva avgöra hur dessa kontroller ska utföras för kommuner och landsting men utredningens bedömning är att det är lämpligt att detta arbete utförs på kommunal- eller landstings tjänstemannanivå. Även domstolarna ska genom dessa förslag kontrollera att den auktoriserade nämndemannen är behörig för uppdraget samt kontrollera belastningsregistret. Utredningen anser att enbart personer som anses vara lämpliga ska få tjänstgöra som nämndemän. Nämndemännen ska kontrolleras kontinuerligt och kunna mötas av entledigande eller avstängning om denne kan anses vara olämplig för uppdraget. Även utbildningen av nämndemän ska byggas ut och omvalda nämndemän ska även de gå igenom den introducerande utbildningen som finns på domstolen (SOU 2013:49, s. 22-24).

Utredningen höjer alltså lämplighetskraven för att få tjänstgöra som nämndeman. Den specificerar dock inte vad som kan anses vara olämpligt mer än att man har begått ett brott. Så det går inte att veta vilka personer som inte får lov att representera eller att bli representerade. Genom att kontinuerligt kontrollera de redan tjänstgörande nämndemännen ifall de kan anses vara lämpliga och att de kan mötas av entledigande eller avstängning så höjer man även ansvarsutkrävandet. Dessa lämplighetskrav, kontinuerliga kontroller, ansvarsutkrävande och den utbyggda utbildningen är ageranden för att höja kompetensnivån bland nämndemännen. Utredningen ämnar att det ska finnas en hög form av kompetens bland nämndemännen och sållar därför ut de som kan

anses ha en dålig kompetens för uppdraget. Ur ett representationsperspektiv skulle man dock kunna ställa sig frågande till varför det är domstolarna som utför ansvarsutkrävandet. Vilka är domstolarna till att bestämma vilka som anses vara olämpliga för uppdraget som en representant för de allmänna värderingarna bland befolkningen?

4.3.1 Slutsats

Denna utredning uttrycker ingen tilltro till nämndemannasystemets representativa förmåga och rentav i stället motverkar den. I stället för att nämndemannasystemet ska bidra med en representativ funktion anser utredningen att nämndemännen ska bidra med ytterligare erfarenheter och perspektiv på de frågor som prövas i målet. Utredningen föreslår att antalet nämndemän i varje rättsfall ska minskas från tre till två, att domstolen ska vara domför med endast en nämndeman samt att nämndemännen inte ska användas överhuvudtaget i hovrätt, kammarrätt eller i skattemål. Detta motverkar och försvagar definitivt den representativa förmågan och tar bort den helt i de fall nämndemännen inte ska ta del av. De uttrycker att den deskriptiva formen av representation inte är möjlig ens med nämndemannakåren som helhet samtidigt som de bryter den tidigare möjliga deskriptiva selekteringen i form av åsiktfördelning genom att införa en lagfäst kvot på att femtio procent av nämndemännen måste vara partipolitiskt obundna. Denna åtgärd motiveras samtidigt genom att den skulle leda till en mer deskriptiv selektering utifrån ålder, vilket en förklaring till varför åtgärden skulle leda till detta saknas.

Trots att det inte märks av någon tro på den representativa förmågan så finns spår av representationsaspekter i utredningen. Utredningen medför flera förslag för att höja kompetensen av nämndemännen och vill införa en starkare form av ansvarsutkrävande av nämndemännen. Detta kan kopplas både till den ansvarsutkrävande representationen och den substantiella med ett oanknutet intresse. Även den formella auktoriseringen av nämndemännen finns fortfarande kvar, även om dess maktutrymme att själva få välja bland kandidaterna begränsats, i form av det demokratiska fullmäktige.

Även om det finns spår av representationsaspekter och olika former av representation i utredningen så finns det ingen tilltro till den representativa funktionen inom nämndemannasystemet eller något värde/intresse/person som är ämnad att representeras. Utan något att representera så kan detta inte anses vara en form av representation.

4.4 Prop. 2013/14:169

Reformförslaget av nämndemannasystemet som denna proposition utgör är en ganska begränsad förändring i förhållande till de tidigare föreslagna reformerna i denna studie, särskilt i förhållande till dess bakomliggande utredning (SOU

2013:49). Propositionens reformförslag fokuserar i största del på lämplighetsprövningar inför tillsättandet av nya nämndemän och ämnar att höja lämplighetskraven och kompetensen bland nämndemän.

Auktoriseringen av nämndemän ska fortsatt ske genom kommun-/landstingsfullmäktige och nomineringen av nämndemannakandidater ska fortsatt ske genom de politiska partierna. Propositionen föreslår ingen förändring i hur nämndemännen ska väljas ut. Valet till nämndemannauppdraget ska dock hållas året efter ordinarie val till kommun- och landstingsfullmäktige, i stället för samtidigt. Detta för att ytterligare klargöra att nämndemannauppdraget är ett opolitiskt uppdrag (Prop. 2013/14:169, s. 12-13).

Värdet som ska representeras genom nämndemännen uttrycks som att "nämndemännen är allmänhetens representanter" (Prop. 2013/14:169, s. 14,20). Vilket skiljer sig från det värde som tidigare ämnats representeras i SOU 2002:61 och Prop. 2005/06:180, nämligen "de allmänna värderingarna". Värdet som representeras genom nämndemannasystemet kan nu anses vara "folket" i stället för det tidigare mer abstrakta värdet.

Vid val av nämndemän ska det eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning utifrån aspekterna ålder, kön, etnisk bakgrund och yrke. Denna princip om att sammansättningen av nämndemän ska vara allsidig utifrån de givna aspekterna är även avsedd att vara vägledande när domstolarna lägger upp nämndemännens tjänsteschema. Propositionen ämnar dock inte, till skillnad från den bakomliggande utredningen, att införa någon reglering om hur många dagar om året som en nämndeman bör tjänstgöra. Detta skulle motverka den förnyring av nämndemannakåren som önskas, då nämndemän i åldersgruppen 18-25 tenderar att tjänstgöra i en kortare utsträckning än de äldre än 65 (Prop. 2013/14:169, s. 23-24).

Till skillnad från den bakomliggande utredningen, SOU 2013:49, så ämnar inte denna proposition att tillsätta någon lagfäst fri kvot på antalet politiskt obundna nämndemän som måste tillsättas på uppdraget. För att bredda rekryteringen av nämndemän ska i stället informationsspridningen om uppdraget gynnas. Informationsinsatser inför nämndemannaval ska ske och arbetet med att rekrytera lämpliga och engagerade nämndemän bör ske kontinuerligt över tid. I detta arbete borde domstolsverket, domstolar, valförsamlingar och de politiska partierna samarbeta. Detta för att skapa en förnyring av nämndemannakåren och gynna underrepresenterade grupper (Prop. 2013/14:169, s. 21-23).

Propositionen ämnar att ytterligare stärka lämplighetskraven för att nämndemännen ska få lov att tillsättas. Endast den som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget ska kunna bli nämndeman. Ansvar för att pröva nämndemannakandidaterna för deras lämplighet till uppdraget ligger på valförsamlingarna. Utöver lämplighetskontroller inför tillsättandet av en nämndeman ska även kontinuerliga kontroller av nämndemännens lämplighet för uppdraget utföras av domstolarna. Domstolarna ska kontrollera laglydnad genom utdrag av belastningsregister och domstolarna ska ha möjligheten att entlediga en nämndeman som visat sig olämplig för uppdraget genom att ha begått brott eller på något annat sätt visat sig olämplig. Det ska även vara obligatoriskt för nyvalda

såsom omvalda nämndemän att genomgå en introduktionsutbildning till uppdraget. Propositionens förslag stämmer alltså överens med den bakomliggande utredningens (Prop. 2013/14:169, s. 13-21,25-27).

Alltså vill denna proposition utöka lämplighetskraven för tillsättandet av nämndemän, något som kan ses som ett kompetenshöjande medel för folkets representanter i domstolarna. Ansvarsutkrävandet för de redan tillsatta nämndemännen utökas, genom att domstolarna ska ha behörigheten att entlediga nämndemän som anses olämpliga för uppdraget.

Propositionen föreslår ingen förändring av hur relationen mellan den representerade och representanten ska se. Det som representeras genom nämndemannasystemet i denna proposition är "allmänheten" (Prop. 2013/14:169, s. 14,20).

Relationen mellan representanten och den representerade är lika svag som den påvisats i de tidigare utredningarna och propositionen i denna studie. Det märks inte av någon förändring i hur relationen mellan dessa parter ska förändras i denna proposition.

4.4.1 Slutsats

Reformförslaget i denna proposition tyder på flera olika dimensioner av representation tillämpas. Värdet som nämndemannasystemet ämnas representera i denna proposition är "det allmänna", vilket kan likställas med folket. Detta skiljer sig från de tidigare reformförslagen, SOU 2002:61 & Prop. 2005/06:180, som menade att "de allmänna värderingarna" skulle representeras. Vad som representeras genom nämndemannasystemet är alltså inte längre ett abstrakt värde utan faktiska personer.

Den deskriptiva representationen främjas i selekteringsdimensionen av representationsbegreppet. Reformförslaget uppmuntrar till att nämndemannasystemet ska få en allsidig sammansättning och att en förnyring av den allt åldrande nämndemannakåren ska ske. Aspekterna som ska tas till hänsyn i denna allsidiga sammansättning är ålder, kön, etnisk tillhörighet och yrkesverksamhet. Denna princip om en allsidig sammansättning ska även tas hänsyn till under schemaläggning för nämndemännens tjänstgöring. Den deskriptiva representationen utifrån olika samhällsgrupperingar märks tydligt av i detta reformförslag. Dock finns även den deskriptiva representation utifrån åsiktsfördelning fortfarande kvar i med att det fortfarande är de politiska partierna som nominerar nämndemän till uppdraget.

Den auktoriserande dimensionen av representation märks även den av i form av det formella demokratiska auktoriserandet av representanterna i kommun-/landstingsfullmäktige.

Relationen mellan representant och den representerade kan likt de tidigare föreslagna reformerna i denna studie anses vara svag, och representanten innehar en mycket hög form av autonomi från den representerade. Relationen mellan parterna kan dock anses vara något starkare i med att det är en faktisk person som representeras i stället för det tidigare abstrakta värdet. Det finns nu en möjlighet

för representanten och de representerade att samtala och föra diskussion om vilket intresse som ska gynnas genom representationen.

Propositionens förslag till en reform av nämndemannasystemet lägger en stor vikt på att lämplighetskraven för en representant ska stärkas och även att ansvarsutkrävandet för en representant som kan anses vara olämplig för uppdraget ska stärkas. Det ska ställas högre krav, som kontrolleras, på en nämndemannakandidat innan den tillträder till uppdraget och det ska ställas högre krav på den nämndeman som redan är tillsatt på uppdrag som ska kunna ställas till ansvar för sitt agerande. Detta kan ses som ett kompetenshöjande medel för nämndemannasystemet. Både den ansvarsutkrävande representationen och det höga kravet på kompetens bland representanterna som den substantiella representation med ett oanknutet intresse innebär märks alltså av i materialet.

5 Avslutande diskussion

Resultatet i denna studie pekar på att flera olika former av representation märks av i hur materialet vill att nämndemannasystemets representativa funktion ska se ut.

SOU 2002:61 och Prop. 2005/06:180 inkluderar flera åtgärder för att den selekterande aspekten av representation ska ske på ett mer deskriptivt sätt, och ge en mer avbildande sammansättning av befolkningen. Denna utredning och proposition är alltså utifrån den kritik som framförts om att nämndemannakåren behöver vara mer avbildande av befolkningen för att anses vara representativa. Vad som kan anses representeras utifrån viljan i detta material är "de allmänna värderingarna" i samhället, ett väldigt abstrakt värde som kommer från synen på representation utifrån den substantiella representationen med ett oanknutet intresse. Även den auktoriserande representationen märks av i detta material genom den formella demokratiska auktoriseringen av nämndemän i landstings/kommunfullmäktige. Den ansvarsutkrävande representationen märks av i Prop. 2005/06:180 i form av att ett mer formellt ansvarsutkrävande börjar tillämpas, men inte i SOU 2002:61. Båda dessa reformförslag betonar att det ska finnas stora krav på kompetensen bland nämndemännen och inför kompetenshöjande åtgärder samt innebär en väldigt hög form av autonomi för representanten, vilket liknar synen på representation utifrån den substantiella med ett oanknutet intresse.

Inför SOU 2013:49:s tillsättande har en stor förändring av synen på nämndemannasystemets representativa förmåga skett i samhället. I stället för att nämndemannasystemet ska representera "de allmänna värderingarna" i samhället, likt det tidigare materialet, har denna utredning tappat tron på nämndemannasystemets representativa förmåga. Det finns inget tydligt värde eller någon person som ska representeras i denna utredning som helhet och därmed kan inte det nämndemannasystem som denna utredning vill se anses vara en form av representation. Utredningen föreslår även en stor förändring av nämndemannasystemet som kraftigt påverkar den representativa förmågan, nämligen det minskade användandet av nämndemän och borttagandet av nämndemän i vissa domstolar eller rättsfall. I stället för att nämndemannasystemet ska bidra med en representationsfunktion vill utredningen att syftet med systemet ska lägga en större vikt på att nämndemännen ska bidra med ytterligare erfarenheter och perspektiv på de frågor som prövas i målet. Även om förslagen i denna utredning inte kan anses vara en form av representation så finns några spår av representationsaspekter i materialet. I form av den formella demokratiska auktoriseringen (auktoriserande representation), det utökade ansvarsutkrävandet (ansvarsutkrävande representation) och de stora kraven på kompetens med kompetenshöjande agerande (substantiell representation, oanknutet intresse).

Förutom att flera olika aspekter av representation finns i vart och ett av materialet så har det skett en förändring i synen på vilka former av representation som ska tillämpas mellan materialen. SOU 2002:61 och Prop. 2005/06:180 är väldigt lika och skiljer inte sig så stort mer än att ansvarsutkrävandet byggs ut i Prop. 2005/06:180. SOU 2013:49 skiljer sig dock stort från de tidigare reformerna i med att nämndemannasystemet inte längre kan tolkas som att syftet med det är att fylla en representationsfunktion. Denna ändrade inriktning för syftet med nämndemannasystemet, som SOU 2013:49 föreslog blev dock ingen verklighet. Utredningens påföljande proposition, Prop. 2013/14:169, ville inte införa dessa förslag som skulle försvaga den representativa förmågan inom nämndemannasystemet. Propositionen var i stället mer lik de tidigare framförda förslagen om en reform av nämndemannasystemet. Med ett stärkande av den deskriptiva representation, höjd kompetens bland nämndemännen och ett starkare ansvarsutkrävande. Detta reformförslag ville dock till skillnad från de tidigare förslagen att nämndemannasystemet skulle representera ”det allmänna” (folket) i stället för ”de allmänna värderingarna (ett abstrakt värde).

Ytterligare intressanta frågor som kan uppmärksammas från denna studie är vem som i praktiken blir representerad i materialet. Är det folket eller folkets genomsnittliga värdegrund? Eller kan det vara partiet nämndemännen representerar eller partiets/ens egen värdegrund? I med att det är de politiska partierna som nominerar representanterna och att det är norm att representanten måste vara en partimedlem så försvåras detta avgörande. Man kan även fråga sig över lämplighetskontrollerna som föreslås införas. Det är i många fall oklart vad som anses vara olämpligt. Vilken påverkan har dessa lämplighetskrav på den eftersträvarvärda deskriptiva representationen? Vilka personer eller grupper får inte representera eller bli representerade?

Samt, vad för problematik kan att förutom att de politiska partierna nominerar representanter så gör även kommunala tjänstemän detta leda till? Nämndemännen auktoriseras fortfarande formellt i fullmäktige. Men kan det vara problematiskt att nomineringen sker från två olika håll?

6 Referenser

- Andersson, Lina, 2008. "Att dömas av likar - en studie av nämndemännen i svensk domstol". Examensarbete, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet.
- Anwar, Shamena, Patrick Bayer & Randi Hjalmarsson, 2019. "Politics in the Courtroom: Political Ideology and Jury Decision Making", Journal of the European Economic Association, 17:3, 834-875
- Beckman, Ludvig, 2005. *Grundbok i idéanalys. Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santerus
- Devlin, Patrick, 1956. *Trial By Jury*. London:Stevens & Sons
- Diesen, Christian. 1996. *Lekmän som domare*. Stockholm: Juristförlaget
- Elster, Jon, 2013. *Securities Against Misrule. Juries, Assemblies, Elections*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ingerö, Johan, 2011. "Lägg ner de svenska folkdomstolarna". SVD. Ledare. 2011-12-28. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.svd.se/lagg-ner-de-svenska-folkdomstolarna> Hämtdatum: 2022-01-02
- Phillips, Anne, 2005. *Närvarons politik - den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*. Lund: Studentlitteratur
- Pitkin, Hannah. 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press
- Proposition 2005/06:180. *Ett stärkt nämndemannainstitut*.
- Proposition 2013/14:169. *Nämndemannauppdraget – stärkt förtroende och högre krav*.
- SCB. 2018 "Allt färre medlemmar i politiska partier". [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2018/allt-farre-ar-medlemmar-i-politiska-partier/> Hämtdatum: 2021-12-23
- SOU 2002:61. *Framtidens nämndemän*. Nämndemannakommitténs betänkande.
- SOU 2013:49. *Nämndemannauppdraget – breddad rekrytering och kvalificerad medverkan*. Nämndemannaoutredningens betänkande